

LAZKİYE SANCAK TEŞKİLATININ ŞEKİLLENMESİNDE CEBEL-İ NUSAYRİ ETKİSİ*

The Effect of Cebel-i Nusayri on Shaping of Latakia Sanjak Organization

Der Einfluss des Jabal al-Nusayriyah (Nusayriten-Gebirge) auf die Formung der Latakia-Sandschak-Organisation

İlker KİREMİT**

N
Ö

Yapılan bu çalışma, Lazkiye`nin 1864 Vilayet Nizamnamesine müteakip aldığı idari konum üzerinedir. Kaza statüsünden sancak merkezine doğru yaşanan değişim ve bu kapsamda idari teşkilatın şekillenmesinde etkili olan nedenlere odaklanılmıştır. 1880 tarihinde sancak teşkilatının kurulmasıyla birlikte başlayan bu süreç, “kritik alanlardan” birisi olduğunu söyleyebileceğimiz Lazkiye bölgesinde, Osmanlı`nın denetim ve nüfuzunun sağlanması ve sürdürülmesini hedeflemekteydi. Osmanlı iktidarının, Tanzimat reformları kapsamında icra ettiği politikaya karşı, Lazkiye`nin doğu tarafında uzanan ve Cebel-i Nusayri denilen engebeli bölge ahalisinden Nusayrielerin muhalif tutumu öne çıkmıştır. Vergi ve askerlik vazifesinin bölgede icra edilmesiyle ilişkili isteksizlik ve buna karşı yaşanan direniş, bölgede ekseriyeti oluşturan bu ahali ile hükümet arasındaki gerilime vesile olmaktadır.

* Bu çalışma, 2019 tarihinde tamamladığımız doktora tez çalışmasından geliştirilmiş ve eklemeler yapılarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Ü. KMU, Tarih Bölümü, ilkerkiremit@hotmail.com.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6613-806X>

Osmanlı iktidarının burada yaşanan muhalefetin önüne geçmek ve bölgedeki egemenlik şartlarını iyileştirmeye yönelik çabalar Lazkiye`de sancak teşkilatının oluşumunda etkili olmuştur. Dönemin Suriye valisi Mithat Paşa, sancağın kurulmasında etkin bir role sahip olduğu kadar, bu idareyi oluşturan kaza ve nahiye gibi alt birimlerin de oluşturulması yönündeki ayrıntıya ehemmiyet vermiştir. Bu doğrultuda olmak üzere, Lazkiye`deki geniş dağ bölgesine yayılan yerleşim birimlerinin kontrolü üzerinde daha etkili olacak idari çarelerin üretilip tatbik edilmesine çaba gösterilmiştir. Bunun neticesinde, dağ bölgesinde tek bir kaymakamlığın yeterli olamayacağı düşünülerek Markab ve Sahyun olmak üzere iki kazanın da teşkili gerekli görülmüştür. Trablusşam Sancağından ayrı bir sancak teşkilatının kurulmasıyla ortaya çıkan vaziyete göre Lazkiye mutasarrıflığı, Cebele`nin de buraya dahil edilmesiyle, dört kazadan oluşan bir yerel idare birimi oluşmuştur. Bunu, bilhassa nahiye merkezleri üzerine odaklanılacak ve bölgede inzibat şartlarını takviye edecek düzenlemelerle desteklenecek bir programın icrası takip edecekti. Sonraki yıllarda, dağ bölgesinde yeni bir kaymakamlığın daha kurulması planının yanı sıra, diğer idari düzenlemelerle askeri noktaların artırılması ve bu minvalde yürütülmesi kararlaştırılan çalışmaların aynı maksatla ilişkili olduğu düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Suriyesi, Lazkiye, Sancak, Cebel-i Nusayri, Nusayriler.

ABSTRACT

This paper's subject is the administrative position that Latakia received after the 1864 *Vilayet Law* (Law of the Provinces). The focus is on the change from *kaşa* status to sanjak, and the reasons that had effect on shaping of the administrative organization within this scope. This process, started with the establishment of the sanjak organisation in 1880, was aiming to ensure and maintain the Ottoman control and influence in the Latakia region, which can be called one of the "critical areas". The opposing attitude of Nusayris, from the rugged region called Cebel-I Nusayri which extends on the eastern side of Latakia, against the policy of the Ottoman government in the scope of the *Tanzimat* reforms came to the fore. The reluctance and resistance to tax and military duty in the region led to the tension between this community, which constituted majority in the region, and the government.

The efforts of the Ottoman government to prevent the opposition and to improve the conditions of sovereignty in this region influenced the formation of the sanjak organization in Latakia. Mithat Pasha, the *vali*/governor of the Syria at the time, as well as having an active role in the establishment of the sanjak, paid attention to detail of forming subunits such as *kaşa* and *nahiye*. Accordingly, there were efforts to produce and apply administrative solutions that will be more effective on the control of settlements spread throughout the large mountain region in Latakia. As a result, the organization of the Margat and Sahyun *kaşa* was necessary considering that a single district governorship could not be enough in the mountain region. According to the situation that emerged with the forming of a sanjak organization separate from the Tripoli sanjak, the Latakia administrative authority formed a local administrative unit consisted of four *kaşa*, including Jableh/Cebele. A programme that would focus specifically on *nahiye* sand be supported by regulations to reinforce discipline conditions in the region, came subsequently. In the following years, besides the plan to establish a new district governorship in the mountain region, the actions set to increase and conduct military points with other administrative regulations, can be considered as related to the same aim.

Keywords: Ottoman Syria, Latakia, sanjak, Cebel-i Nusayri, Nusayris.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Arbeit handelt von der administrativen Position, die Latakia nach der 1864 Vilayet-Verordnung einnahm. Der Fokus liegt auf der Veränderung vom Kaza-Status zum Sandschak-Zentrum und den Gründen, die in diesem Rahmen Einfluss auf die Formung der administrativen Organisation hatten. Dieser Prozess, der mit der Gründung der Sandschak-Organisation im Jahr 1880 begann, zielte darauf ab, die osmanische Kontrolle und den Einfluss auf die Latakia-Region, die als "kritisches Gebiet" bezeichnet werden kann, zu sichern und fortzuführen. Gegenüber der Politik, die die osmanische Regierung im Rahmen der Tanzimat-Reformen durchführte, kam die oppositionelle Haltung der Nusayriten zum Vorschein, die in einer bergigen Region leben, die Jabal al-Nusayriyah genannt wird und sich auf den Osten Latakias erstreckt. Der Unwille und der Widerstand gegen die Steuern und den Wehrdienst, die in der Region eingefordert wurden, führten zur Spannung zwischen dieser Gemeinschaft, die die Bevölkerungsmehrheit der Region stellt, und der Regierung.

Die Anstrengungen der osmanischen Regierung, die hiesige Opposition zu unterbinden und die Souveränitätsverhältnisse in der Region zu verbessern, hatten Einfluss auf die Formation der Sandschak-Organisation in Latakia. So wie Mithat Paşa, der damalige Gouverneur Syriens, eine wirkungsvolle Rolle bei der Gründung des Sandschaks besaß, so richtete er seine Aufmerksamkeit auch auf das Detail der Formation von Untereinheiten dieser Administration, wie die Kaza- und Nahiye-Einheiten. Im Zuge dieses Kurses wurden Anstrengungen unternommen, um in Bezug auf die Kontrolle der Siedlungsgebiete, die sich auf die weite Gebirgsregion in Latakia ausstrecken, noch wirksamere Mittel der Verwaltung zu entwickeln und anzuwenden. Infolgedessen wurde die Bildung von zwei Kazas, Marqab und Sahyun, als notwendig erachtet, da ein einziges Bezirksdirektorat in der Gebirgsregion als nicht ausreichend befunden wurde. Aufgrund der Situation, die durch die Formung einer Sandschak-Organisation getrennt vom Tripoli-Sandschak entstand, hat die Verwaltung Latakias eine lokale administrative Einheit geformt, die durch die Hinzufügung von Jabla aus vier Kazas bestand. Daran sollte die Durchsetzung eines Programms folgen, das sich insbesondere auf die Nahiye-Zentren fokussieren und die Disziplin in der Region mit Regelungen verstärken sollte. Es kann als mit demselben Ziel in Verbindung stehend betrachtet werden, dass in späteren Jahren neben dem Plan, ein neues Bezirksdirektorat in der Gebirgsregion zu bilden, mit anderen administrativen Regelungen militärische Stützpunkte vermehrt und mit dieser Absicht betrieben werden sollten.

Schlüsselwörter: Osmanisches Syrien, Latakia, Sandschak, Jabal al-Nusayriyah, Nusayriten.

Giriş

Çalışmamız, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan değişimi temsil eden reformlar dizisi kapsamında gerçekleştirilen idari çalışmaların mikro düzeydeki bir yansımasıyla ilgilidir. Bahsi geçen düzeydeki bu odaklanma, Lazkiye bölgesinde yaşanan idari alandaki gelişme ve buna etki eden faktörler üzerine olacaktır. Böylece idari reformlar bağlamında Lazkiye'de sancak idare statüsüne yükseltilmesi ve akabinde işleyen süreç, bu çalışmanın üzerine dayandırılacağı ana mevzu olacaktır. Bu sayede ayrıca, Lazkiye'deki siyasi atmosferi belirleyen faktörlerin yanı sıra idari reformlar kapsamında ve buna iltisak eden diğer alanlardaki çalışmalarla iktidarın bölgeye nüfuz edebilmeye yönelik gayretlerinin yansımalarını görebileceğiz. Bu yönüyle, Suriye'deki merkezlerden birisi olan Lazkiye'nin Osmanlı hükümetinin bölgedeki yerel siyasi gündeminde sahip olduğu payı da görebileceğimiz kanaatindeyiz. Bunun öncesinde ise Lazkiye'nin kısa tarihi ve idari geçmişini ele alacağız.

Suriye'nin batı sahilinde yer alan Lazkiye, tarihin kadim zamanlarında Fenikeliler tarafından kurulmuş ve şimdiki ismini Selevkoslar döneminde almıştır (Elisséefe, 1986: 589-590; Honigmann, 1988: 22; Akbulut, 2010: 112; Buzpınar, 2003: 117). Doğal liman olması itibarıyla de kazandığı coğrafi konum açısından düşünüldüğünde, burası farklı zamanlarda yaşanan güç çekişmelerinin alanı olmuştur. Bizans ile Antakya Haçlı Prenslüğü arasında defaatle yaşanan mücadele bu bahiste verilecek örnekler arasındadır. Bu çekişmenin sonrasında Antakya Haçlı Prenslüğü kontrolüne giren bu şehir 1188 tarihinde Selahattin Eyyubi tarafından zapt edilmiş, ancak bir süre sonra yönetimi eski hakimlerine dönmüştür (Buzpınar, 2003: 117; Akbulut, 2010: 112; Kiremit, 2019: 45-46). Bunu 1287 tarihindeki sultan Kalavun döneminde, Lazkiye'nin kesin olarak Memlûk egemenliği altına girmesi takip etmiştir (Elisséefe, 1986: 591; Buzpınar, 2003: 117; Çakar, 2012: 55).

16. yüzyılın başlarına gelindiğinde Mısır sultanlığının yönetimi altında bulunan Suriye bölgesinin 1516 tarihinden sonra Osmanlı egemenliğine girmesiyle elbette Lazkiye açısından da asırlar sürecek bir dönem başlamıştı (Buzpınar, 2003: 117; Çakar, 2012: 88). Bu tarihten itibaren Osmanlı, Suriye bölgesini Vilayet-i Arap denilen Şam Beylerbeyliği idaresinde konumlandırmıştı (Çakar, 2012: 88; Çakar, 2003: 357). Bu kapsamda olmak üzere 1522 senesinde Lazkiye, bahsi geçen beylerbeyliğine bağlı Trablus Sancağının bir kazası olan Cebele'nin nahiyesi statüsünde bulunuyordu. Ancak sonrasında Lazkiye, Trablus Sancağının ayrıca kaza merkezi olmuştu (Çakar,

2012: 92- 114). 1571 tarihine müteakip Cebele, sancak merkezine dönüştürülmüş ve Lazkiye buraya bağlı olma vaziyetini sürdürmüştü (Çakar, 2003: 670).

19. yüzyıla gelindiğinde, Suriye kıtasında, Şam, Halep ve Sayda eyaletleri arasında idari taksimat mevcuttu. Lazkiye bu esnada Sayda Eyaleti'nin sancak merkezlerinden birisiydi. Cebele-i Edhemi, Markab, Sahyun, Behluliye, Kardaha, Bayır, Bucak gibi kazalar sancağa bağlı bulunuyordu (Kiremit, 2019: 53-55).

Tanzimat reformları kapsamında düşünüleceği üzere, Osmanlı taşra idari sistemindeki çalışmalar gereğince yerel yönetimlerde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bunlar elbette Osmanlı'da merkezi idarenin takviye edilme siyasetinin bir parçasıydı (Kiremit, 2019: 56). 1864 Vilayet Nizamnamesiyle başlayan süreç 1867 ve 1871 Nizamnameleriyle devam etmişti. Neticede tatbik edilen yeni düzenlemeye göre, Osmanlı idari sistemindeki en üst birim vilayet olup bunu hiyerarşik şekilde sancak (liva), kaza, nahiye ve köy birimleri takip etmişti¹.

1864 Nizamnamesinin getirdiği usule göre Suriye bölgesi de yeni bir idari teşkilatlanma içerisine girmişti. Daha evvel mevcut olan Şam ve Sayda eyaletleriyle Kudüs bölgesi, Suriye'nin vilayet çatısı altında birleştirilmişti². Bununla beraber daha önce sancak statüsünde bulunan Lazkiye'nin idari durumu değişmiş ve Suriye'ye bağlı Trablusşam Sancağı'nın kazalarından birisi olmuştu. Bu statüde olmak üzere Lazkiye'ye bağlı nahiye merkezleri mevcuttu. Diğer taraftan, kaza merkezi olarak Lazkiye'nin bu idari vaziyeti 1879 tarihine kadar sürecek; ertesini yıldan itibaren sancak teşkilatının merkezi haline gelecekti (Buzpınar, 2003: 118; Akbulut, 2010: 113; Kiremit, 2019: 72-73). Yeni kurulan sancak mutasarrıflığına ise, 1860 tarihindeki olaylara karışmaktan yargılanmış (FO.424-87: 8-10) ve eski Sayda Eyaleti döneminde tercümanlık vazifesinde bulunmuş³ Ahmet Es-Salih Efendi getirilmişti. Diğer taraftan bu şahsın, bahsi geçen olaylarda isminin geçmesinden dolayı İngiliz diplomatik kaydına yansıyan olumsuz imajına karşın, göreve gelmesiyle nispeten iyi

1 1867 Nizamnamesinde geçmesine karşın, nahiye birimi 1871 Nizamnamesinde ayrıntılı verilmiştir. Nizamnameler için bk. Tural-Çapar, 2015: (Ekler Kısmı) 374, 395, 422-440; ayrıca bk. Önen-Reyhan, 2011: 155-214; Kiremit, 2019: 61.

2 Sayda ile Şam ve yine Kudüs bölgesinin tek çatı altında Suriye vilayeti olarak belirlenmesi, valiliğe de Rüştü Paşa'ya ihale edilmesi bahsinde bk. 27 Nisan 1865 tarihli yazı, BOA. A) MKT.MHM. 333-33; aynı mevzuda yine bk. Ünver, 2015: 107-108; Kiremit, 2019: 63.

3 28 Eylül 1879, BOA. ŞD.2428-9; 15 Ocak 1880, BOA. İ.MMS. 63-2973; Kiremit, 2019: 76-77.

bir yönetim sergilemeye başladığına yönelik bir izlenim de dikkati çekmiştir⁴. Öyle ki 1880 yılının sonlarında, vazifesinde başarılı olduğuna kanaat getirilmesi üzerine rütbesinin yükseltilmesi yoluna da gidilmişti. Bu hususla ilgili kayıтта kendisinin, "...liva-yı mezkûr mutasarrıflığının hüsn-i idaresi ve Cebel-i Nusayrice zuhur iden bazı mevad-ı mühimmenin tesviyesi yolunda isbat-ı liyakat eylediği cihetle mükâfat-ı seniyyeye kesb-i istihkak itmiş" olduğuna yer verilmişti⁵.

Sancak Teşkilatının Kurulması ve Dağ Bölgesi

Lazkiye'de sancak teşkilatının oluşmasından önce yerel ahalden bu yönde bir talep gelmişti. 1877 tarihinde bölgedeki ticaret ehli ve diğer ileri gelen kesimden merkeze

4 Suriye konsolosluğundan İngiliz Sefaretine gönderilen 8 Teşrinisani 1879 tarihli raporun tercümesi olarak: "Bu kere teşkil olunan Lazkiye sancağı mutasarrıflığına 1860 senesi kıtalinde su-i şöhret kazanmış olan Ahmed Efendi Haslı-Sahlı? (Salih) nam zatın tayin olunduğunu mukaddema arz itmişdim. Lakin bu defa aldığım malumata göre mutasarrıf muma-ileyhin gayret ve ikdamı eseriyle ahval-i idare-i cedideden netayic-i hüsn'e hasıl olmağa başlamıştır. Emniyet-i umumiye bir dereceye kadar iade olunmuş ve milel-i muhtelif beyindeki münasebet uyuşmuştur. Mehakim-i cinaiyenin müzakeratı daha muntazam surette cereyan eylemekte ise de hukuk ve ticaret mahkemelerinin muamelatı asla ıslah edilmediğinden en ziyade rüşvet virenler hak kazanıyorlar...".

Bunun yanısıra yeni mutasarrıfın, Cebele kaymakamıyla ilgili çıkan şikayetlere karşı ona destek verdiği de belirtilir. Zira kaymakamın babası Vamık Paşa ile yeni mutasarrıfın geçmişten gelen münasebeti buna vesile olmuştu: "Cebel kazası müstesna olarak Lazkiye Sancağının mahal-i sairesinde eyu haberler alunur. Cebel kazasında mütemekkin Ansariler (Nusayriler) kaimakamın muamele-i hod-seranesinden pek şikayet idiyorlar. Bu kaimakam müteveffa Vamık Paşa'nın oğludur. Mutasarrıf Ahmed Efendi vaktiyle paşa-yı müşarün-ileyhe mensubiyet-i kamilesi olduğu için şimdi oğlunu pek ziyade himaye ve iltizam idiyor. Midhad Paşa tarafından ittihaz olunan tedabirin hüsn-i semeresi iktifat olmağa başlamıştır...".Bk. BOA. HR.TO. 257-64.

5 "Lazkiye mutasarrıfı Ahmed Efendi çok zamandan berü Suriye vilayetinde istihdam olunarak kesb-i kadem ve haysiyet itmiş bendegandan bulunduğu gibi (...) Lazkiye mutasarrıfı Ahmed Efendi uhdesine mütemayiz rütbesi tevcihi", Aynı yerde Sayda kaymakamı İhsan Bey'in de taltifi hususu geçmektedir. Ahmet Hamdi Paşa'dan Dahiliye Nezaretine: 10 Muharrem 1298-30 Teşrinisani 1296 (13 Aralık 1880). Ayrıca 17 Rebiyülevvel 1298-5 Şubat 1296 (17 Şubat) tarihli yazı ve 20 Şubat 1881 tarihli verilen irade için bk. BOA. İ. DH. 823-66328. Daha dikkat çekici bir gelişme olarak, rütbe sınıfının yükseltilmesi münasebetiyle, bölgedeki Müslüman ve Hristiyan kesimden 97 kişinin imzasıyla 17 Mart 1297 (29 Mart 1881) tarihinde merkeze teşekkür ve memnuniyet arzısı gönderilmişti: "Salih zade izzetlü Ahmed Efendiye tevcih ve ihsan buyurulan rütbe-i saniye sınıf-ı evvel mütemayizliğinden dolayı ahalice husule gelen memnuniyet ve mesruriyetimizi arz ve beyan ile...". Aynı yerde, Ahmet Efendi'nün rütbesinin evveliye yükseltilmesine yönelik ricalarını da ekliyorlardı. Bk. BOA. HR. TO. 388-87.

gönderilen yazıda, Lazkiye'nin kaza statüsünden önceki durumuyla kıyaslanarak yeniden sancağa yükseltilmesini istemektelerdi. Bunun yanı sıra, sıraladıkları olumsuzlukları, taleplerini destekleyecek gerekçeler olarak sunuyorlardı. İktisadi olumsuzlukların dile getirilmesiyle beraber bu gerekçelerden en çok dikkati çeken, aşağıda işleyeceğimiz üzere, Nusayrilerle ilişkilendirilen asayiş sorunu olmaktadır. Üstelik o esnada Lazkiye'nin bağlı bulunduğu sancak (Trablusşam) merkezinin mesafe yönünden uzak kalmasına, bu soruna müdahale edilmesi açısından olumsuz bir faktör olarak bakılmaktaydılar⁶.

Bu gelişmelere karşın sancak teşkilatının tesisi ancak Suriye valisi Mithat Paşa zamanında gerçekleşecekti. Paşa'nın Lazkiye'nin sancak merkezine dönüştürülmesine müteakip yaşanan gelişmeleri ise merkeze gönderdiği raporlardaki teferruatın ulaşabilmekteyiz. İncelediğimiz bu yazıların 28 Nisan 1879 tarihli olanında, Suriye vilayetinin “mülkçe ve siyaseten” en mühim bölgelerinden birisi olduğunu söylediği Cebel-i Nusayrı'de mevcut vaziyetten hareketle Lazkiye merkezli bir sancak teşkilatının teşkili lüzumunun sebeplerini sıralıyordu (Bk. BOA. İ.MMS. 62-2930). 28 Eylül 1879 tarihli diğer raporunda ise yine sancağın kurulması gereğinin yanı sıra, ikinci aşama

6 “... hazret-i Abdülmecid Han'ın zaman-ı muaddelet-i nişanından sonra kaza heyetine bi't-tahvil Trablusşam Sancağına ilhak olunmağla ehemmiyet ve itibarı sakat olmasına ve başluca mahsulatı olub enva'-ı muhtelifeden olan vela-siyyemamedhun dinilüb ahir yerde emsali bulunmayan duhhan mahsulünün varidat-ı rüsumiyye-i seneviyesi elli bin liradan noksan değil iken bu nev' duhhanın kısm-ı azamisi aktar-ı Mısıryede sarf ve istihlal oluna geldiği halde hidiviyet-i celile-i Mısırye canibinden beher kıyyesine bir aded beyazi? mecdi ve bir hamsi mecdi duhuliye resmi vaz'ıyle varidat-ı rusumiye-i seneviyesi iki bin lira raddesine tenzil eylemekten naşi varidatta hayli noksan tari bulunmasına mebni Lazkiye'nin hali (...) ve ahali fakir ve zaruretten zebun olarak ekserisi memalik-i mahrusenin sair bazı mahallerine hicret itmekle şehri mezkur gereği gibi taahhur itmiştir (...) anıfı'z-zikr Trablusşam Sancağına ilhak idilen kaza ve nahiyelerinin vüs'atına ve mahsulatlarının kesiret ve vefretine bakıldıkça derece-i ehemmiyetle sancak merkezi olmasına ne suretle şayan olduğu (...) Lazkiye şehri liva merkezi olduğu zamanlarda bu tasallutun vukuu ender iken Nusayrileri elhaletü'l-heza meslek-i şekavet ve ser-keşlikde ısrarları mevkilerinin merkez-i livadan uzak olmasından idü geldiği bedihidir. Ve'l-hasıl Lazkiye'yi bu merkezde bırağıldığı takdirde bi'l-külliye harab olacağından andan tefrik olunmuş olan Cebele ve Markab Kazalarının kemaf'il-evvel ana ilhak ve iadesiyle sabıki vechile merkez-i liva ittihazına...”. 19 Haziran 1877 tarihli yazı olarak bk. BOA. HR. TO. 463-35; ayrıca bk. Kiremit, 2019: 73-74.

7 Ayrıca, sadarete hitaben hazırlanan bu raporun başında, “Maruzat-ı sabıka-yı aciz-anemde beyan olduğu vechile... (BOA. İ.MMS. 62-2930)” şeklinde geçtiği üzere, daha öncesinde de yine bu mevzuya yönelik bir yazının gönderildiği anlaşılmaktadır.

olarak Cebel-i Nusayri arazisi için elzem gördüğü idari teşkilat açısından uygulanması lüzumlu çalışmaları daha somut işliyordu⁸.

Mithat Paşa, esasında Suriye valiliğine geldikten sonra idari alanda düşündüğü reformu vilayet genelinde uygulamak istiyordu. Zira idari merkezler arasındaki mesafe sorunu hizmet ve idari işlerin görülmesi açısından sıkıntı teşkil ettiğini düşünüyordu. Bu nedenle hazırladığı Suriye layihasında paşa, Suriye'deki idari merkezlerin yeniden düzenlenmesi gereğini belirtiyordu (Layihâ için bk. Çadırcı, 2011: 188).

Suriye dâhilindeki dağlık bir arazi olan Cebel-i Nusayri hem otorite hem de bununla ilişkili olarak idari açıdan “problemlî” bölgelerden birisiydi. Diğer bir deyişle, devlet ve yerel ahali arasındaki iktidar ilişkisini belirleyen esasların⁹ işleyemediği bir vaziyete sahipti. Lazkiye merkezinin doğu tarafında kalan ve geniş bir coğrafyayı kapsayan bu dağ silsilesi, ekseriyetle Nusayri ahalisini barındırıyordu¹⁰. Batni-Şii İslam anlayışına mensup olan bu ahali, tenasüh inancının yanı sıra kendilerine özgün ritüellerine sahip bir mezhebin mensuplarıdır¹¹. Nusayriiler, Lazkiye ve çevre bölgeler dışında Antakya ve İskenderun çevresi (Tozlu, 2010: 83-109; Ürkmez, 2012: 166-173-295 vd.) ile Çukurova-Kilikya (Bk. Bilgili 2010: 51-54; Prochazka-Eisl-Prochazka, 2010: 54-59 vd.) bölgesinde meskûn bulunmaktadır.

8 BOA. ŞD. 2428-9; Bahsi geçen raporla ilişkili olarak ayrıca bk. BOA. İ.ŞD. 50-2769.

9 Bunu, asayiş ve düzenin sağlanmasıyla ilişkili Osmanlı devlet/iktidar mercüinin rolü ve tebaanın itaatine dayalı olarak esasında karşılıklı ve bağlayıcı bir korelasyon çerçevesiyle düşünülebilir. Reinkowski'nin ele aldığı üzere, devletin sağlayacağı asayiş için tebaanın gerekli yükümlülükleri yerine getirmesiyle açıklanabilecek itaati sunması gerekmektedir. Bu hususla ilişkili kavramsal ayrıntı ve örnekler için Reinkowski'nin eserine bakılabilir. 2017: 228-245, vd.

10 Bu durum elbette idari merkez olması açısından Lazkiye ile de genellenebilir. BOA. Y.PRK. UM 2-43; BOA. ŞD. 2647-32; BOA. MV. 48-32. Lyde, 1860: 11. Bir belgede belirtildiği üzere, sahil bölgelerinden doğudaki Hama sancağına kadar uzanan coğrafya bu ahalinin mevcut olduğu yerleşim yerlerini oluşturuyordu. Bk. BOA. ŞD. 2501-28.1879 tarihli malumat olarak: “Cebel-i mezkur sekenesinin yüzde doksan nisbetinde kısm-ı azamı Nusayri denilen ve...”, BOA. İ. MMS. 62-2930. Diğer taraftan, 16 ve 17. yüzyılda bahsi geçen bölgedeki Nusayriilerin vergi bahsindeki yerleşim bölgelerinin teferruatı için ayrıntılı olarak tablolara bk. Winter, 2016: 87-111.

11 İnanç esasları ve ritüel ayrıntıları için bk. Friedman, 2010: 67-173; Lyde, 1860: 110-112 vd.; Matti Moosa, 1988: 311-371, 382-397, vd.; Palabıyık, 2010: 31-34; Kiremit, 2012: 53-79, 93-102; Prochazka-Eisl-Prochazka, 2010: 82-83, 92-106 vd.

Dağ bölgesindeki Nusayrilerin sosyal yapıları aşiret örgütlenmesine dayalıydı. Sahip oldukları dört büyük aşiret Hayyatın, Kelbiye, Metavira ve Haddadin olmak üzere yine bunlara mensup alt kolları oluşturan toplumsal yapı mevcuttu (Et-Tavil, 2010: 274-296; Douwes, 1993: 154; Talhamy, 2008: 895). Bu aşiretler arasında bir birlik yoktu. Bunun aksine aralarında, ciddi boyutlara varan çatışmalar yaşanıyordu. Bu çatışmalarda kurulan koalisyonlar da kalıcı olmamakla beraber vaziyete göre değişebiliyordu (Douwes, 1993: 155-156; Baktıaya, 2017: 41). Yaşanan bu çatışmaların yanı sıra baskın ve yağma eylemleri de bölgedeki “asayiş sorununa” vesile oluyordu (Maoz, 1968: 109; Talhamy, 2011: 36). Bunun paralelinde olarak, Nusayrilerin egemenlikleri altında buldukları Osmanlı iktidarıyla münasebetleride bu esnada muhalefet ve çatışma ekseninde işliyordu. Vergi ve askerlik vazifesi (Kur`a Usulü¹²) bu gerilimin başlıca mevzularıydı¹³. Bir arada düşünülebilecek bu iki unsur için dağ ahalisinin isteksizliği beraberinde kayıt sisteminin sıhhatli işleyişinde mani olabiliyordu. Öyle ki bölgede sahil bir nüfus malumatının ortaya çıkamaması da bu mevzularla bağlantılı olmaktaydı. Zira bölgenin ekseri kitesini teşkil eden Nusayriler kayıt altına alınmalarıyla askerlik sistemi içerisine müdahil olunacaklarını (Talhamy, 2011: 34; Çapar, 2013: 76-77) düşünmesi de bu sistemin işleyişinde kritik bir etki yaratmaktaydı.

Mithat Paşa, bölgeyi yerinde görmek münasebetiyle yola çıkmıştı. Winter`in aktardığı üzere, sancak merkezi olacak Lazkiye`de gerçekleşmesini istediği çalışmaları görmek istiyordu (2016: 211). İngiliz konsolosunun, Beyrut`ta yayınlanan *Hadikatü'l-Abbar* adlı gazeteden taşıdığı malumata göre, paşanın Beyrut`tan hareketle, deniz yoluyla, önce Trablusşam'a geldiğini belirtmekteydi. Burada kaldığı süreye müteakip “Bisson” isimli Fransız vapuruyla Lazkiye`ye ulaşmıştı. Bu esnada yerli halkın, bölgedeki asayiş sorununun önüne geçilmesi talebiyle paşayla temas kurmak istediği anlaşılmaktadır. Bunun anlam karşılığı ise, Lazkiye ve Cebele kazalarını içine alacak ve Trablusşam`dan ayrı bir sancak teşkilatının sağlanmasıydı. Zira her iki kazanın 800-1000 civarındaki köy merkezinin mevcudiyetine rağmen bunlar sadece 4 nahiye

12 1843 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan bu yöntemin 1846 tarihinde kanunnamesi çıkarılmıştır. Kura çekme ile askeri alımlar belirleniyordu. Ayrıntı için bk. Musa Çadrcı, 2008: 68-87.

13 Muhalefet bahsine örnek olarak, Sayda Valisi ve Sadaretin 11 Receb 1268 (1 Mayıs 1852) ve 15 Receb 1268 (5 Mayıs 1852) tarihli yazıları olarak bk. BOA. İ.DH. 252-15452. Yine (11 Şevval 1268-29 Temmuz 1852) tarihli yazı için bk. İ.DH. 257-15858; ayrıca bk. Douwes, 1993: 159-160; Douwes, 2003: 139-140; Talhamy, 2011:34-40.

merkezi tarafından kontrol ve idare edilmekteydi. Buna karşın, bölge coğrafyasının genişliği ve yerleşim merkezleri ile idari merkezler arasındaki mesafe sorun oluşturmuyordu¹⁴. Dolayısıyla ahali, hem bu sebebe hem de bölgedeki asayiş ve istikrar sorununa dayanarak yeni bir denetim ve idari teşkilatın oluşturulmasını istiyordu.

Buradan hareketle, Mithat Paşa esasında, sancak teşkilinin kararına müteakip dağ bölgesinin hem fiziki durumu hem de bahsi geçen asayiş probleminden kaynaklanan¹⁵ “yönetilebilirlik” zafiyetine çözüm üretmeye girişiyordu. Bu maksatla paşa, dağlık arazi için tesis edilmek istenmiş Cebel-i Nusayri Kaymakamlığına sıcak bakmıyordu. Zira tek bir kaymakamlığın bu geniş arazinin hükümet kontrolü ve idaresi açıdan yeterli olamayacağı düşüncesindeydi (Kiremit, 2019: 77-78)¹⁶. Üstelik kendisinin

14 Ayrıntı için bk. FO (Foreign Office). 424-82: 85-86. Mithat Paşa'nın Lazkiye'ye gelmesiyle Nusayri ileri gelenlerini çağırması ve bir bakıma itaatleri hususunda telkinde bulunmuştu. Bu bahiste İlyas Salih'ten verilen malumat için bk. Winter, 2016: 211.

15 Paşa, 28 Nisan tarihli raporunda, bölgedeki idari merkezler arasındaki işlem ve işlevsellik açısından paralellik ve irtibat sorununun hükümet aleyhinde yarattığı olumsuzluk açısından ilginç bir örnek veriyor. Bir idare merkezinin kapsadığı sınırlar dahilinde yapılan bir suç takibiyle ilişkili şahısların başka bir idare merkezi kapsamındaki alana girmesiyle bu kişilerin cezadan azade kalabildiğine dikkat çekmekteydi: “Trablus'dan idaresine bakılmamasından dolayı mesalihi yolundan çıkmış olduğu misülli cebelin dahi mülhak olduğu mahaller muhtelif kaza ve sancaklar dahilinde olduğundan ve ötesinde olan mahallerde ise hiç hükümet olmadığından bu hal erbab-ı şekavetin if'al ve hareketına daha ziyade müsaid olunarak bir kaza civarında mütecasir-i şekavet ve cinayet olanlar taharri olundukça öteki kazaya geçtikleri ve oraya yazılıb ahz ve istihallerine teşebbüs olununcaya kadar diğer sancak dahilindeki mahallere savuşdukları cihetle içlerindeki eşkiya tabii cezasız kaldığına...”, BOA. İ. MMS. 62-2930.

16 Paşa, itaatsizlik ve bunun beraberinde ortaya çıkmış vaziyetin yanı sıra bölgedeki misyonerlik faaliyetine de dikkat çekiyordu. Nusayriilerin buradaki Amerikan mektep ve manastırlarına yönelik ilgilerinin artmasıyla beraber din değiştirme temayülü gösterilmesinin yaratmakta olduğu etkileri gündeme getiriyordu. Paşa böylece, bölgedeki idari reformun gerekliliği üzerine gösterdiği başlıca gerekçelere, yabancı unsurların yerli ahaliyle geliştirdiği ve Osmanlı aleyhinde düşünülen ilişkileriyle de ekleme yapıyordu: “... Nusayriilerin bu halleri oralara gelen seyyahinin enzar-ı dikkatini celb iderek bunlar üzerine bir takım broşürler yazılmış ve bil'husus biraz vakitten berü Amerikalılar tarafından oraya pek ziyade ehemmiyet virilmiş ve cebelin mevaki-i muhtelifesinde müteaddid mektepler ve manastırlar yapılmış olmağla o tarik ile icra olunan neşriyat ve terğibatın tesiratyyla cebelin sekeneşi ekseriyet üzere taraf-ı ecanibe meyl itdikden başka birazı dahi tebdil-i din ve mezheb itmiş ve bir kaç seneden berü mekteplerde mevcut etfalden ma-ada senevi bir kaç yüz çocuk talim ve terbiye için Amerikaya gönderilmekte bulunmuşdur. Bu halin çok değil iki üç seneye kadar nasıl neticeye varacağı vazih ve ayan olarak görünmekte olduğuna...”, BOA. İ. MMS. 62-2930; Paşa'nın bu mevzu üzerine durması bahsinde ayrıca bk. Mithat Paşa Hatıraları-1, 1997: 359. Bölgedeki misyonerlik faaliyetleri ilerleyen zamanda hükümetin gündeminde daha çok yer alacaktır. Ayrıntılı olarak bk. Kiremit, 2019: 270-312.

belirttiği üzere, o esnada cebel bölgesine müdahil olan idari merkezlerden, doğuda Hama'ya bağlı Cebel-i Kelbiye, güneyde Safıta ve batıda Cebele kaymakamlıkları periferide kalıyordu (BOA. İ. MMS. 62-2930). Bu sebeple binden fazla köyün yer aldığı bu geniş bölgenin daha iyi kontrol edilip devlet otoritesini tesis edebilmek maksadıyla kaza merkezlerinin artırılması gereğini bildiriyordu. Buna göre Paşa, Cebel-i Nusayri Kaymakamlığının yerine dağ bölgesinin idaresini daha elverişli bir vaziyete getirmek maksadıyla yeni iki kazanın kurulması kanaatine ulaşıyordu. Bunlar, dağ bölgesinin kuzey tarafında yer alacak Sahyun ile güney cihetinde konumlanacak Markab kazaları olacaktı¹⁷. Bunun neticesinde ise iki durum ortaya çıkıyordu. Birincisi Cebel-i Nusayri'deki kontrol ve idare merkezlerinin sayısı artırılmış, ikincisi de yeni teşkil edilen Lazkiye sancağı, merkez kaza dahil olmak üzere, Cebele, Markab ve Sahyun'dan oluşan toplam dört kazaya sahip olacaktı.

Bunun yanı sıra yeni kazaların teşkilini, nahiye merkezlerinde yapılacak yeni düzenlemeler takip edecek ve aslında bu birimler idari alanda onları tamamlayacaktı. Öyle ki bundan sonraki süreçte, bölgede yapılacak idari çalışmalar köy topluluklarının idari merkezi olan nahiyeler üzerinden gelişecekti. Mithat Paşa, raporunda üzerine durduğu bu mevzuda, hali hazırdaki nahiye merkezlerinin bazılarının fonksiyonlarından azade olduğu kanaatindeydi. Bu sebeple bahsi geçen idare merkezlerinin tekrardan düzenlenmesi taraftarıydı. Bu maksatla, dağ bölgesinin önemli bir mevkiinde olduğunu düşündüğü Kadmus ile Lazkiye'nin kuzey tarafında kalan Bayır-Bucak'ın nahiye merkezleri olarak yeniden şekillendirilmesini uygun görüyordu (BOA. ŞD. 2428-9).

Mithat Paşa lüzumu görülen yeni kaza ve nahiye merkezlerine atanacak idareciler hususunda itinalı olunmasını düşünüyordu. Bunun yanı sıra hali hazırdaki idare merkezlerinde yer alan bazı yöneticilerinde aynı görevde kalmasını uygun bulmuyordu. Bu nedenle Cebele kazası kaymakamı olan Kamil Efendi'ye sıcak bakmayarak, onun yerine ise Vamık-Zade İzzet Bey'in tayinine kanaat getirmişti. Benzer durum diğer memuriyetler açısından da geçerli bulunuyordu. Paşanın görevine onay vermediği diğer şahıslardan birisi de Lazkiye naibi Ali Remzi Efendi olmaktaydı. Bunun yanı

17 Üstelik belirtildiği üzere, bahsi geçen sayıdaki bu köy ve beraberindeki nahiye idarelerinin her biri Nusayri reislerinin kontrolünde olmaktaydı (her biri Nusayri rüesasından birer şahsın yed-i idaresine birağılmış). Ancak bu kesimin süregelen tutum ve yapılarından dolayı, dağ bölgesindeki asayiş ve hükümet kontrolünün yetersiz kalması gerekçe gösterilmektedir. Bk. BOA. ŞD. 2428-9; Kiremit, 2019: 77-78.

sıra, kurulmasına lüzum görülen kazalardan birisi olan Markab kaymakamlığı için Hristiyan asıllı ve bölgeyi iyi tanıyan Lütfullah Efendi'yi uygun buldu. Bahsi geçen nahiyeler merkezlerinden Kadmus Nahiyesi müdürü olarak Hasan Efendi ve yine Bayır-Bucak müdürlüğü içinse Süleyman Efendi'nin atanmasını kararlaştırmıştı (BOA. ŞD. 2428-9; Kiremit, 2019: 80-81).

İdari alanda zaruri görülen çalışmaların ayrıca Nusayri ahalisiyle yeni bir münasebet geliştirilme yoluyla desteklenmesi isteniyordu. O zamana kadar daha çok isyan-itaat ilişkisi çerçevesinde kurulan ilişkinin Mithat Paşa ile beraber yeni bir tarzda işlemesine kapı aralanıyordu. Osmanlı'nın bölgedeki iktidar ve nüfuzunun tesisine yönelik maksadı doğrultusunda, Nusayri ahalisiyle münasebetin geliştirilmesi için farklı türdeki siyasi yöntem elzem görülüyordu (Kiremit, 2019: 86). Bu maksatla Nusayri ileri gelenleriyle Lazkiye ve Hama'da görüşen Mithat Paşa, dağ bölgesindeki asayiş ortamı üzerine kendilerinden taahhüt aldığını da raporunda bildiriyordu (BOA. ŞD. 2428-9)¹⁸.

Diğer taraftan paşa bölgedeki vaziyetin belki de ihmal edilmiş ya da görmezlikten gelinen öteki yüzünün de farkındaydı. Bilhassa bölgede yerel halkın ekseriyetini oluşturan Nusayrilere karşı hem resmi memurların muamelelerinin hem de mezhebi faktörün de yarattığı olumsuz etkileri gündeme getiriyordu. 28 Nisan tarihli raporunda, civar bölgelerde kendilerinin camiye girmeleri hususunda gösterilen muhalefetin yanı sıra hukuki teamüllerde şahitlik hakkına sahip olmamalarında mezhebi faktörün etkisini yansıtmaktadır. Bunun paralelinde yerel memurların da bu ahaliye karşı sergiledikleri tutumun beraberinde mezhebi zıtlışmanın boyutlarını ve bunun nasıl sorun üreten bir döngüye dönüştüğüne dikkat çekiyordu¹⁹.

18 Kendi eserinde yer verdiği bu görüşme için Nusayri tarihçisi Et-Tavil'e göre, 500 kişi olduklarını belirttiği şeyh ve mukaddemlerin Hama'daki hükümet konağı bahçesinde toplanmıştı. Bk. 2010: 312.

19 "...Cebel-i mezkur seknesinin yüzde doksan nisbetinde kısm-ı azamı Nusayri denilen ve İsmaili ve Hayderi gibi bir takım muhtelif mezheplerde (İsmailiği yanlışlıkla Nusayrilik dahilinde farz ettiği anlaşılmaktadır) bulunan akvam-ı vahşiyye ve bedeviyeden mürekkebe olarak bunlar salık oldukları mezahib iktizasınca civar memleketlerde sakin ahali-i İslamiye tarafından cevami` ve mesacide kabul olunmamak ve şahadetleri tutulmamak gibi muamele-i ile ikrah ve tahkir olundukları misüllü oralara gelen memurların dahi ekserisi zemin-i memuriyetlerine (...) olan adaletten ziyade idarelerinde bulunan halktan bir sınıfının taassubuna hizmet ederek anlar dahi işbu Nusayriler hakkında hasm-ane bir muamele-i şiddet icrasında bulunmuş olduklarından bu hal ahali-i merkumeyi bütün bütün vahşet ve nefrete düşürmüş ve beynunet-i mezhebiye adeta bir adavet-i milliyeye munkalib olmuştur.

Vaziyet bu durumda iken, bölgede bilhassa ziraata dayalı üretim potansiyelinden hükümetin vergi olarak istifade edebileceği imkânlar sınırlı ve yetersiz kalıyordu. Paşa, birbirini tetikleyen gelişmeler halinde işleyen bu döngüden bahsederken, tarım ve ticaret uğraşının yerini göç ve eşkıyalık gibi hükümetin kabul etmeyeceği hareketler aldığını belirtiyordu. Bu durum ise gündemde olan asayiş ve vergiye yönelik sorunlara etki ediyordu²⁰. Diğer bir raporunda da paşa, kendisine daha evvel sunulan bir arizadan hareketle, yapılan muameleler ve kötü uygulamalar neticesinde dağ bölgesi ahalisinin göç mevzusunu dile getiriyordu. Bunun neticesinde, yaklaşık 45-50 yıl öncesinde dağ bölgesinde 1252 köy ve 200-300 bin nüfus mevcut iken bu rakamlarda düşme yaşandığını ifade ediyordu. Verdiği nüfus malumatında ise, dağ bölgesinde 31.237 Nusayri ile İsmaililer, 14. 914 Sünni ve 280 Hristiyan olmak üzere toplamda 49 bin mevcudiyetin olduğunu belirtiyordu. Bunun yanı sıra bu rakamlara karşı ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini de ekliyordu²¹.

Nusayriler gerek civarda bulunan hükümetlerden ve gerek ahali tarafından gördükleri bu makule muamelat-ı gadiye ve tahkiriye mukabil olmak ve bunların bir nev`i intikam olmak için kendüleri dahi ahali-i mütecavere haklarında gasb-i emval ve katl-ı nüfus gibi ellerinden gelen fenalığı icraya kalkışub adeta suret-i isyan izhar itmeleriyle...”, BOA. İ. MMS. 62-2930. Nusayri tarihçisi Et-Tavil, Mithat Paşa'nın Nusayri ileri gelenleriyle yaptığını söylediği görüşmede de, memurların kendilerine karşı olumsuz tutumları gündeme getirdiğini ifade eder. Ayrıntı için bk. Et-Tavil, 2010: 312-313.

- 20 “...Cebel-i mezkurun ber-minval muharrer kabiliyet-i mevakiye ve araziyesi cihetiyle virgü ve aşar ve rusumat olarak epeyce varidatı var iken yukarıda beyan olunan esbab ve ahvalden dolayı ahalisinden muktedir olanlar mahal-i saireye dağılub gitmiş ve kalanların dahi ekserisi ticaret ve ziraat yerine şekaveti itiyad itmiş olduğundan ekser-i köyleri harab ve muattal olarak hatta bu cümleden olmak üzere Lazkiye kazasına tabi Beytüş-Şelf Nahiyesi 114 pare kurayı müştemil olub üç beş sene mukaddem hazineye haylice varidat virmekde iken git git (gide?) harab olmasıyla işbu 114 karyenin kaffe-i aşarı 93 senesinde yüz otuz dört bin dokuz yüz kuruş ve 94 senesi dahi elli bin yüz elli kuruş tutmuş olmağla şu hesabca 114 karyenin birbiri üzerine her birinin aşarı dörder yüz kuruş mikdarı demek olur. Hal böyle iken bunlardan bir de temhür-i emlakın kaidesi üzere emlak ve temettu' virgüsü istihsaline kalkışılarak fakat cebelin her mahaline gidilüb arazisini görmek ve hususıyla nüfuslarını yazmak kabil olmadığı cihetle...”, BOA. İ. MMS. 62-2930.
- 21 “... mukaddema fı 15 Nisan Sene [12]95 (27 Nisan 1879) tarihiyle takdim kılınan arıza-ya aciz-anemde tafsil olındığı vechile cebel-i mezkur bin iki yüz elli iki karyeyi havi olarak kırk elli sene makdemleri iki üç yüz bin nüfus muhtevi ve her ciheti ma`mur ve abadat iken etraf-ı sancak ve kazalarda olan memurin-i mülkiye ve maliyenin mezalim ve teaddiyatıyla harab olmuş ve ana munzamm olarak kur'a ile asker almak maddesi dahi oraca fevk-al-ade su-i isti`mal olunmuş olmasından dolayı cebelin ekser-i sekene ve ahali ahir mahallere hicret idüb ve bir takımı (...) çıkılab şimdiki halde mevcut olan nüfusun 31. 237'si Nusayri ve İsmaili ve 280 neferi Mesihî ve 14.914 neferi Sünni olarak topu 49.000 bu kadar kişiden ibaret kalmış ise de bu da hiçbir suretle i`timada şayan bir kayda müstenid olmadığı...”, BOA. ŞD. 2428-9;

Bunun yanında, sahih olmayan eski kayıtlar üzerinden, bölgede askerlik işlerinin yürütülmeye çalışılmaktaydı. Buna rağmen askerlik talebinin gerekli karşılığı bulamadığı ve gıyabi olarak kura çekildiği anlaşılmaktadır. Benzer durum vergi bakayası hususunda da yaşanmaktaydı. Bölgedeki vergi borçları tam olarak toplanmasına karşın kayıt sistemindeki aksaklıklar nedeniyle bu ödemelerin karşılığı görünemiyordu. Üstelik bu borçların tahsil edilmesi maksadıyla da ilginç uygulamalara gidildiği görülmekteydi. Sahip olduğu mal ve hayvanlarını satmak münasebetiyle kasabalara inen dağ ahali, memurlar tarafından alıkonulmaktaydı. Bunun neticesinde ise ellerindeki mallar bahsi geçen kayıtlı borçlara karşılık sayılmakta ve hatta aralarında askerlik maksadıyla tutulanlar da olmaktadır²².

Paşa, memurların bu tarz uygulamalarına yasak getirildiğini belirtirken çözüm mahiyetinde bir yolun izlenmesine vurgu yapıyordu. Tahmin edileceği üzere, bunun daha düzenli bir kayıt sisteminin bölgede işler kılınmasının teminiyle olabileceğini düşünüyordu. Bu sayede dağ bölgesindeki nüfusun tespiti ve benzer şekilde arazi ve emlak kayıtlarının sahih bir şekilde sağlanması beraberinde daha iyi işleyecek bir denetim sisteminin ortaya çıkacağını savunmaktaydı. Bunun aksi durumunda, Cebel-i

aynı bilgi için bk. Kiremit, 2019: 93 (dipnot); Paşa'nın önceki tarihli (28 Nisan 1879) tarihli raporunda ise, dağ bölgesinin erkek nüfusunun 100 binden aşkın olduğuna dair malumat da dikkat çekmektedir: "...oralarin bi'l-fil ahvalini bilenlerin ifadatına göre cebelin nüfus-i zükuru yüz binden müteceviz olarak...", BOA. İ. MMS. 62-2930.

- 22 "kur`a icrası çün kuyud-ı a`tikaya müracaatla tertib olunan neferatı ahz itmek üzere gönderilen kur`a memurlarının cebele vusullarında olunan davete hiç kimse icabet etmediğinden matlub olan neferatın mikdarını doldurmak için yanlarına gelen bazı ihtiyar ve meşayihin ifadeleri üzerine yapılan defterde muharrer esamiye gıyaben kur`a çekilerek ve o da bi`-tabi alınamıyarak bu vechile sene be sene müterakım bakaya-yı askeriyenin mikdarı bir çok şeylere baliğ olmuş ve emval-i mürettebeye gelince vaktiyle kendülerinden istenilmiş olan virgü ve aşarın kısm-ı küllisi tahsil olındığı halde mal sandığına vasil olmadığından ve yerlerine mechulü`l-ahval esami ile virilmiş olan senedat tabii kabul olunmadığından mürettebat-ı miriyeye dahi bu vechile biriküb kalmış ve hatta Cebele Kazası'nın bizzat teftiş ve muayene olunan kuyudundan müsteban olduğu vechile yalnız kaza-yı mezkurun sinin-i a`tikadan berü teraküm iden emval-i miriyesinin mikdarı 15 milyon 600 bin guraşa reside olarak halbuki kaza-yı mezkurda mevcut emval ve emlakın mecmuu hesab olunsa bu mikdarı tutmayacağı bedihi bulunmuştur. İşte hal böyle iken cebelden ufak tefek eşya ve hayvan satmak için Hama ve Hims ve Trablus ve Lazkiye ve Cebele ve Hüsn Kazalarına gelenler görüldükçe mensub oldukları karyelerin bakaya borcu için ellerindeki mallar alınmak ve yahud kendüleri habs idilmek ve bir takımı dahi redif zabitlerinin ihzarları üzerine kur`a ve redif bakayası namıyla alıkonulmak misüllü muamelat cereyan eylediğinden bu hal dahi cebel ahalisini bütün bütün tevhiş ve tebrid iderek bir ye`s-i tühem içinde bırakılmıştır. ...", Bk. BOA. ŞD. 2428-9; Kiremit, 2019: 93.

Nusayrı`de mevcut sorunların yaşanmaya devam edeceğini ve hükümetin ise askeri güçle çözümler aramayı sürdüreceğini vurguluyordu. Ancak bu yolun yine de çözüm sağlamayacağını ekliyordu (BOA. ŞD. 2428-9; Kiremit, 2019: 93-94)²³.

Mithat Paşa'nın Suriye valiliği esnasında Lazkiye bölgesinde ifa edilen idari alandaki çalışma daha sonrasında da devam etmişti. Dağ bölgesinin coğrafi açıdan genişliği ve köy birimi olarak barındırdığı demografik merkezlerin yoğunluğu bu çalışmalara vesile olmuştu. Bu çalışmalar, en başından itibaren gerçekleştirilmek istenen hedefin bir uzantısı olarak sürüyordu. Bu hedef ise elbette bölgedeki denetim imkânlarının artırılması neticesinde buradaki şartların hükümet lehine dönüştürülmesi üzerine kurulmaktaydı (Kiremit, 2019: 96-102).

1885 tarihine gelindiğinde, bahsi geçen idari düzenlemeler kapsamında, yeni nahiye birimlerinin ve hatta bir kaymakamlık merkezinin kurulması gündemdedi. Sancağa bağlı kazalardan özellikle Cebel ve Sahyun'daki köylerin sayısındaki fazlalık, bu kaymakamlıkların denetiminde müşkülât yaratıyordu. Bu sebeple Cebel-i Ekrad ve Bayır-Bucak Nahiyelerini oluşturan köyleri içine alacak ve Kebere Köyü merkezli yeni bir kaymakamlığın kurulması gereğine kanaat getirilmişti. Bunun yanı sıra Cebel-i Ekrad'a tabi Self, Sahyun kazasına bağlı Sarfu'l-Buşdak köyünün merkez olarak seçildiği Cebel-i Umran Nahiyelerinin de kurulması düşünülmüştü. Cebel Kazasında ise, yeniden Ayn-ı Şarkiye ve Kardaha Nahiyeleri çatısı altında yeni bir düzenlenmenin getirilmesi istenmekteydi (BOA. ŞD. 2501-28; Kiremit, 2019: 104-108).

Yapılan çalışmalar sadece idari düzenlemelerden ibaret değildi. Bu esnada bölgede daimi bir asayiş ve inzibat düzeninin tesisine yönelik önlemin alınması düşünülmüştü. Ancak bu yönüyle, “diyalog” eksenli bir politik yönetime başvurulmasının yanı sıra, hükümetin bölgedeki denetim imkânlarını takviye edecek askeri alandaki çalışmalara da ihtiyaç duyulması dikkat çekici olmuştur. Mithat Paşa`dan sonra valiliğe atanan

23 Bununla beraber, daha sonraki süreçte bölgede nüfus kaydının tatbikine yönelik teşebbüslere girişilecekti. Ancak bu yöndeki çalışmalara karşın beklenen netice gerçekleştirilememekteydi. Bunlardan 1886 tarihinde olan ve Lazkiye genelinde yapılan nüfus kaydı çalışmasında, özellikle Beyt-i Şelf, Mehaliba ve Cebel-i Ekrad nahiyelerinde bu iş eksik kalmıştı (BOA. DH. MKT. 1380-119). Durum böyle olunca, kayıt sisteminin askeri kuvvet eşliğinde icra edilmesi yoluna başvuruluyordu. 1891 tarihinde yapılmak istenen sayımda görüldüğü üzere, askeri ve jandarma kuvvetinden 40-50 neferin bu iş için vazifelendirilmesi talebi de gündeme geliyordu. Bk. BOA. İ. MMS. 123-5291.

Ahmet Hamdi Paşa²⁴ zamanında bahsi geçen inzibat düzeni üzerindeki çalışmalar gündemdedi. Cebel-i Nusayri'de özellikle Nusayri kesimleri arasında yaşanan çatışmalar ve getirilen resmi yükümlülükler karşılıklı muhalefetlerine yönelik kısa süreli müdahalelerin işe yaramadığının düşünülmesi bu teşebbüse vesile olmuştu. Zira vaka odaklı ya da kısa süreli askeri harekâtlar, istikrarlı bir inzibat ortamını üretmiyordu. Asker çekildiği vakit, bir süre sonra buradaki vaziyet eski haline dönüyordu (5 Kasım 1882, BOA. İ.DH. 869-69482; Kiremit, 2019: 102-103).

Hamdi Paşa, 1882 tarihli raporunda, evvela bahsi geçen nahiye merkezlerinden bahsederken, ayrıca dağ bölgesine kurulması gereken askeri merkezlerini dile getiriyordu. Cebel-i Nusayri'nin Hama tarafında yer alan Deyr-i Şemil ve Lazkiye sancak sınırları dâhilindeki Müzeyera ile Aynü'ş-Şarkiye köylerini askeri kışla merkezleri için münasip mevkiiler olarak görüyordu. Bunun yanı sıra, dağ bölgesindeki irtibatı kolaylaştırması münasebetiyle düşünebileceğimiz, şose bir yolun tesisi de tasarlanıyordu. Bahsi geçen yolun, dağ bölgesi üzerinden geçeceği üzere Cebele'den başlayıp Hama'ya kadar gitmesi tasavvur edilmekteydi (5 Kasım 1882, BOA. İ.DH. 869-69482; Kiremit, 2019: 104-105). Paşa, ertesi yıla ait raporunda ise, dağ bölgesinin sahile ve Cebel-i Lübnan'a olan yakınlığı münasebetinden hareketle de ortaya çıkan siyasi önemi üzerine durmaktaydı. Bu sebeple hem Deyr-i Şemil hem de dağ bölgesinin batı tarafında kalan bölgede askeri kışlaların kurulmasını yeniden gündeme getiriyordu. Bunun yanında Trablusşam'a bağlı Tartus Nahiyesinde bir kaymakamlık ihdası ile Lazkiye'ye bağlı Bucak nahiye merkezinin Basit iskelesine taşınması gereği ve Markab kazası için sahildeki Banyas'ın hükümet mevkii olmasına yönelik önlemleri sıralıyordu²⁵.

24 A. Hamdi Paşa, İzmir (Aydın) Valiliğinden Suriye'ye atanmıştı. Mithat Paşa'da onun yerine İzmir (Aydın) valiliyle vazifelendirilmişti (6 Ağustos 1880). Mithat Paşa Hatıraları-1, 1997: 246-247; Çadırcı, 2011: 184.

25 "...Deyr-i Şemil mevkiinde bir kışla inşası ve cebelin cihet-i garbiyesinde ve sahiliyesinde yani Lazkiye Sancağına merbut kısmında ikinci derecede olarak münasib kışla ve ebniye-i askeriye inşasıyla asker ikamesi (...) evvelce arz olunduğu üzere Cebel-i Lübnan'ın hudud-ı sahiliyesinden bed'en ile Lazkiye'nin münteha-yı hudud-ı sahiliyesine kadar sevahilin ahz-ı zabtiyesiyle Trablusşam'a merbut olub sahilde bulunan Tartus Nahiyesinde bir kaimakamlık teşkil ve Markab Kaimakamlığının sahilde kain Banyas nam mahalde mahalince tedarik olunan karşulukla derdest-i inşa ve itmam olan hükümet dairesine ve Lazkiye'ye merbut Bucak Nahiyesi müdirliğinin Basit iskelesine nakilleri ve hudud-ı sahiliye bunun sefine yavaşması kabil olan mahallerinde ufak birer karağolhane inşasıyla ve lüzum görünüyorsa birkaç müdirlik daha ba-teşkil hudud-ı sahiliyenin adeta bir kordon tahtına vaz'ıyla barut ve mühimmat idhali misüllü ve sair dürlü mahazirden muhafaza...", 29 Ağustos 1883 tarihli rapor için bk. BOA. ŞD. 2274-8.

1885 tarihine gelindiğinde Ahmet Hamdi Paşa bu sefer, bahsi geçen Deyr-i Şemil ve Aynü'ş-Şarkiye (Ayn-ı Şarki) mevkiilerindeki askeri merkezlerinin teşkili hususundaki son vaziyetten bahsediyordu. Öyleki Deyr-i Şemil'de kurulan askeri merkezin semeresinin görüldüğünü belirtiyordu. Ayn-ı Şarkiye'deki nahiye merkezi ile yarım taburluk askeri kışla ve tesis edilen yol mevzusundaki gelişmeleri de dile getiriyordu (BOA. ŞD. 2501-28; Kiremit, 2019: 106).

Yukarıda ele aldığımız idari reform kapsamında, Lazkiye'nin sancak teşkilatındaki ilk aşama 1880 tarihinden itibaren başlamış ise, ikincisi sekiz yıl sonraki gelişmeyle ortaya çıkacaktı. 1887 senesi sonlarında başlayan sürece müteakip, 1888 tarihinin başında Beyrut Vilayetinin teşkiliyle Lazkiye sancağı buraya bağlanacaktı (Kiremit, 2019: 112-118; Orha, 2017: 37, 43, 45). Bu tarih sonrasında da Lazkiye sancak teşkilatındaki idari çalışmalar devam edecekti. Öyle ki 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sarkan bu süreç, yukarıda bahsedilen hedefler ölçüsünde, dağ bölgesinin kontrolünün sağlanmasına yönelik bilhassa nahiye merkezli idari düzenlemelerle devam edecekti (Kiremit, 2019: 120-131).

Sonuç

Lazkiye'de sancak idaresiyle diğer alt idari birimlerin ortaya çıkışı, Osmanlı'nın denetim ve kontrolün sağlanmasına yönelik politikasının bölgedeki yansımaları temsil ettiğini söyleyebiliriz. Cebel-i Nusayri coğrafyasında beşeri ekseriyeti oluşturan Nusayri ahalisinin itaatsiz ve iktidar politikalarına karşı muhalif tutumları bölgedeki dönemseller şartların karakterini ortaya koyabilmekteydi. Buna karşın, Osmanlı'nın Tanzimat reformları kapsamında icra etmeye başladığı politikalar ışığında bu ahalinin sisteme entegre edilmesi ve neticede bölgedeki kontrol ve iktidarın tesisinin sağlanması hedeflenmekteydi. Bunun somut karşılığının ise, buradaki tebaanın resmi yükümlülüklerini yerine getirmesine dayalı istikrar ve asayişin teminiydi.

Bu doğrultuda, Mithat Paşa'nın Suriye valiliğine getirilmesiyle başladığını söyleyebileceğimiz bir süreç olarak, Lazkiye'nin sancak idaresine yükseltilmesine yönelik çalışmalar işleme konulmuştu. Bu gelişmenin başat sebebi, yeniden vurgulayacağımız üzere, bölgedeki geniş ve engebeli coğrafyasıyla hükümeti iktidar ve yönetim zafiyetine düşüren Cebel-i Nusayri'deki vaziyet idi. Böylece, sancağın teşkili kararına müteakip, gerek kaza ile nahiye idarelerinin sayı ve mevkiilerinin

belirlenmesinde gerekse askeri kontrol merkezlerinin teşkiline yönelik gayretler bu yöndeki programın öncelikli maddeleri olmuştur. Neticede, bölgenin içlerine nüfuz edebilecek denetim ve hükümet mevkileriyle vergi, askerlik gibi öncelikle akla gelen hükümet aygıtlarının işlevsel bir hale getirilmesi yoluna gidilmiştir.

- BOA. A} MKT. MHM. 333-33.
 BOA. DH. MKT. 1380-119.
 BOA. HR. TO. 257-64; 463-35.
 BOA. İ.DH. 252-15452; 257-15858; 869-69482.
 BOA. İ.MMS. 62-2930; 63-2973; 123-5291.
 BOA.İ.ŞD. 50-2769.
 BOA.ŞD. 2274-8; 2428-9; 2501-28.
 FO. 424-87; 424-82.
 AKBULUT, Uğur (2010). “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. YY.)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2010/54. 111-126.
 BAKTIAYA, Adil (2017). *Osmanlı Suriyesi’nde Arapçılığın Doğuşu, Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları.
 BİLGİLİ, Ali Sinan (2010). “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2010/54. 49-78.
 BUZPINAR, Şit Tufan (2003). “Lazkiye”. *DİA*. 27. Cilt. 2003. 117-118.
 ÇADIRCI, Çadırcı (2008). *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Askerlik*. Ankara: İmge Kitabevi.
 _____ (2011). *Tanzimat Sürecindeki Türkiye, Anadolu Kentleri*. Derleyen: Tülay Eroçşkun. Ankara: İmge Kitabevi.
 ÇAKAR, Enver (2003). “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdari Taksimatı”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 13. 2003/1. 351-374.
 _____ (2012). *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus (1516-1579)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
 ÇAPAR, Ali (2013). *The History of Nusayris (Alawis) in Ottoman Syria, 1831-1876*. University of Arkansas, Fayetteville Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
 DOUWES, Dick (1993). “Knowledge and Oppression; The Nusayriyya İn The Late Ottoman Period”. *Convegno Sul Tema La Shi’a Nell’Impero Ottomano* (Roma, 15 Aprile 1991). Accademia Nazionale Dei Lincei Fondazione Leone Caetani 25. Roma: Estratto. 149-169.
 _____ (2003). “Şiddetin Yeniden Örgütlenmesi: Osmanlı Suriye’sinde Geleneksel ve Zorunlu Askerlik”, *Devletin Silâblanması, Ortadoğu’da ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*. Derleyen: Eric Jan Zürcher. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 123-143.
 ELİSSÉEFF, N. (1986). “Al-Lâdhikiyya”, *The Encyclopaedia of İslam*. New Edition, Edited by C.E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis and Ch. Pellat, Prepared by A Number of Leading Orientalists. Leiden: E.J Brill. Vol. V, 589-593.
 ET-TAVİL, M. E. Galib (2010). *Arap Alevileri Tarihi*. Çev. İsmail Özdemir. Adana: Karahan Kitabevi.

- FRIEDMAN, Yaron (2010). *The Nusayri-`Alawis, An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*. Leiden-Boston: Brill.
- HONİGMANN, E. (1988). "Lazkiye", (Bu madde Besim Darkot tarafından ikmal edilmiştir). *İA*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 7. Cilt. 22-25.
- KİREMİT, İlker (2012). *XIX. Yüzyılda Nusayriler (Arap Alevileri)*. Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- _____ (2019). *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Sancağı: Lazkiye (1864-1918)*. Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim (Haz.) (1997). *Mithat Paşa Hatıraları: 1 Hayatım İbret Olsun (Tabstra-i İbret)*. İstanbul: Temel Yayınları.
- LYDE, Samuel (1860). *Asian Mystery, Illustrated in The History, Religion and Present State of The Ansairreeb or Nusairis of Syria*. Printed by Spottiswoode and Co. London: New-Street Square.
- MA'UZ, Moshe (1968). *Ottoman Reform in Syria, and Palestine 1840-1861, The Impact of the Tanzimat on Politics and Society*. Oxford: Clarendon Press.
- MOOSA, Matti (1988). *Extremist Şüites, The Ghulat Sects*. Newyork: Syracuse University Press.
- PALABIYIK, M. Hanefi (2010). "Dinî İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2010/54. 19-48.
- ORHA, Zafer (2017). *Beirut Vilayeti'nde Osmanlı İdaresi (1887-1909)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- ÖNEN, Nizam ve Reyhan, Cenk (2011). *Mülkten Ülkeye, Türkiye'de Tayra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TALHAMY, Yvette (2008). "The Nusayri Leader İsmail Khayr Bey and the Ottomans (1854-1858)". *Middle East Studies*. 2008/44. No. 6. 895-908.
- _____ (2011). "Conscription among the Nusayris (`Alawis) in the Nineteenth Century". *British Journal of Middle Eastern Studies*. 2011/38 (1). 23-40.
- TOZLU, Selahattin (2010). "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2010/54. 79-110.
- ÜNVER, Metin (2015). "Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876)". *1864 Vilayet Nizamnamesi*, Erkan Tural&Selim Çapar, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara: Öncü Basımevi. 97-125.
- ÜRKMEZ, Naim (2012). *Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na İskenderun*. Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Basılmamış Doktora Tezi.
- PROCHAZKA-EİSL, Gisela and Prochazka, Stephan (2010). *The Plain of Saints and Prophets, The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern Turkey) and its Sacred Places*. Germany: Harrassowitz Verlag.
- REİNKOWSKY, Maurus (2017). *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri, 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*. Çev. Çiğdem Canan Dikmen. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- WİNTNER, Stefan (2016). *A History of `Alawis, From Medieval Aleppo to The Turkish Republic*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

